

ההיערכות למלחמה לפי הפילוסופיה היוונית

לקראת מה צריך צה"ל להתכונן: למלחמה שהייתה או לזו שתהיה? על פי הרקליטוס ותלמידיו התשובה היא, כנראה, לאף אחת מהן. אז לאיזו מלחמה נכון להיערך וכיצד?

מבוא: הכול זורם

לפני כ-2,500 שנים קבע הרקליטוס, פילוסוף פרה־סוקרטי, ש"לא ניתן להיכנס לאותו הנהר פעמיים". ההשתנות של הנהר נגרמת בשל הזרימה שלו, ואינה מאפשרת לאדם להיכנס לאותו הנהר בשני זמנים שונים או - שוב בלשונו של הרקליטוס: "הכול זורם. שום דבר אינו נשאר חסר תנועה" ו"דבר אינו קבוע - חוץ מאשר ההשתנות". הטבע על פי הרקליטוס הוא דינמי. השטף והתנועה התמידיים כרוכים בעצם מהותו ומהווים את העיקרון (הלוגוס) העומד מאחוריו.¹

יתר על כן, הנהר השתנה בין הרגע שהחלטנו להיכנס לתוכו ועד לרגע שבו נכנסנו אליו בפועל, ולכן קבעו תלמידיו של הרקליטוס ש"אפילו פעם אחת לא ניתן להיכנס לאותו הנהר". ולא רק הנהר משתנה אלא גם האדם. נוסף על כך, עצם כניסתו של האדם לנהר משנה אותו (את הנהר).

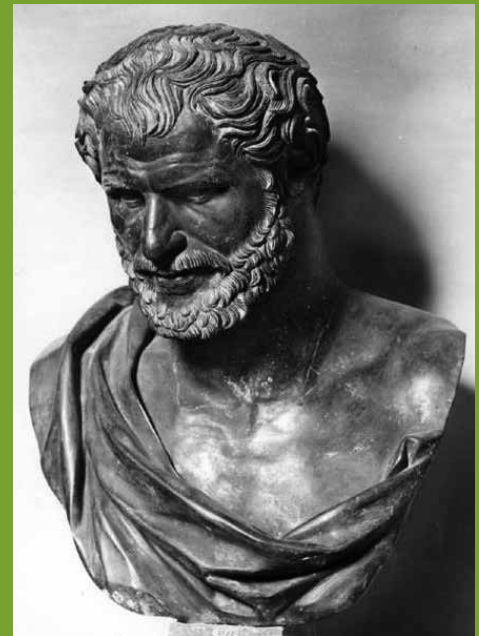
מה בין הנהר של הרקליטוס לתר"ש של צה"ל?

מי מאיתנו לא נתקל באמירה ש"צה"ל מתכונן למלחמה שהייתה ולא למלחמה שתהיה" הנאמרת בסוג של התרסה אל מול שיקול הדעת של מפקדי צה"ל? לפי אותם הכותבים, לצה"ל יש שתי אפשרויות התכוננות בהיבט של בניין הכוח: למלחמה שהייתה (ללא פירוט לאיזו מתכוונים - האחרונה? זו שלפניה?) ולזו שתהיה (ולא מפרטים נגד מי, מתי או איזה

אופי יהיה לה: נגד מדינה? נגד ארגוני טרור? בעצימות גבוהה? בעצימות נמוכה?)

מהדברים עד כה עולה שהמלחמה שהייתה היא בוודאי שלא המלחמה שתהיה ("לא ניתן להיכנס פעמיים לאותו הנהר"), ולכן יהיה זה רק הגיוני להתכונן למלחמה שתהיה. אבל אם נלך לפי שיטת תלמידיו של הרקליטוס, הרי ברור כי גם המלחמה שנתכונן אליה לא תהיה המלחמה שתתרחש בפועל, שהרי מהרגע שנחליט להיערך לאותה מלחמה עתידית ועד שהיא תתרחש בפועל היא כבר תהיה אחרת ושונה ממה שנערכנו לקראתו ("אפילו פעם אחת לא ניתן להיכנס לאותו הנהר"). לאמירה האחרונה יש כאמור שני היבטים: השינוי בנהר ובאדם עצמו והשינוי בשניהם כתוצאה מהמפגש. ברצוני לעשות התאמה לדוגמה שלפנינו ולהציע ממדים אחרים - זמן ומרחב.

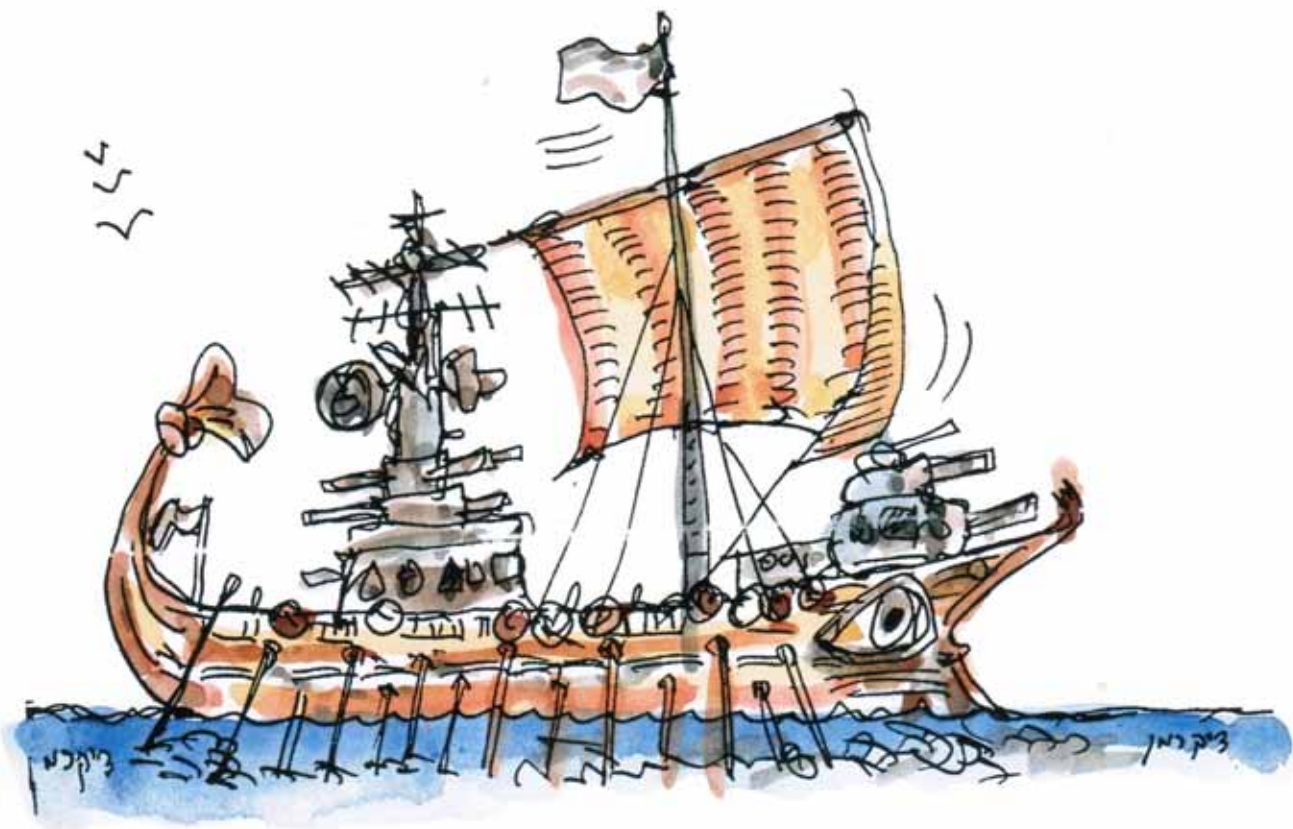
זמן - הכול זורם ומשתנה, ולכן ההערכה שלנו על אופי העימות הבא, כפי שהוא נראה היום,

הרקליטוס, פילוסוף יווני, 500 לפנה"ס

סא"ל ניר ינאי
רע"ן צבאי־אסטרטגי באג"ת

המיתולוגיה היוונית מסייעת לנו לגשת אל פתרון הבעיה הסבוכה שהועלתה במאמר באמצעות סיפור ידוע שהפך ברבות הימים לפרדוקס שנקרא "ספינת תסאוס"

באחד מסיפורי המיתולוגיה מסופר שתסאוס יצא להילחם במפלצת (המיינוטאורוס) שחיה במבוך (הלבירינת) וגבתה את חייהם של אתונאים רבים. תסאוס ניצח את המפלצת ושב כגיבור ממסעו. עם זאת המסע הזה הסתיים בטרגדיה: לפני יציאתו הבטיח תסאוס לאביו אייגאוס כי אם ינצח את המפלצת – יחליף את מפרשיו משחורים ללבנים. אולם בדרכו חזרה שכח תסאוס להחליף את המפרשים. כשראה אביו את המפרשים השחורים – התאבד, כי היה משוכנע שבנו האהוב נהרג.

במיתולוגיה מסופר שהיוונים שמרו על הספינה של תסאוס במשך שנים רבות וכדי לשמרה החליטו מעת לעת להחליף את קורות העץ שממנה הייתה בנויה. לבסוף, לאחר החלפת חלק ניכר ממרכיביה, טענו אנשים רבים שזוהי כבר אינה ספינתו של תסאוס (זאת ועוד – מהחלקים שפורקו הורכבה ספינה נוספת – האם זוהי ספינתו

תהיה שונה בעוד כמה זמן (בגלל שינוי אפשרי בזירות המלחמה, בטכנולוגיות, בתפיסות, בהקשרים שבהם הוא יתרחש וכו'). את זאת ניתן להמחיש בצורה פשוטה: כבר היום יש לנו הערכות שונות בנוגע לאופי המלחמה בעוד חמש שנים ובעוד 15 שנים.

מרחב – אנו מקיימים אינטראקציה עם סביבתנו ומשפיעים עליה. החלטה ומעשה שלנו היום כבר משפיעים על המרחב ומשנים אותו. כניסתנו לנהר משנה אותו, וכבר אין זה אותו הנהר או בשפתנו: החלטה שלנו להיערכות מסוימת היום תשפיע בוודאי גם על האויב לנהוג אחרת, וזה יוביל אותנו לנהוג באופן שונה מכפי שהוא תיכנן, וכך המערכה תעוצב באופן שונה משחישבנו מלכתחילה, וכן הלאה. לדוגמה: הצטיידות שלנו במערכות הגנה אקטיבית עשויה להוביל את האויב להצטייד בטילים רבים יותר.

זה המקום להדגיש כי החלטות על בניין הכוח הן לטווח הארוך, ושינוי כיוון הוא תהליך ארוך שיכול במקרים מסוימים להימשך עשרות שנים (החלטות על סד"כ, למשל). הרבה דברים יכולים להשתנות בזמן הזה.

אם כך, כיצד עלינו לבנות את המענה? לאיזו מלחמה יש להיערך? באיזה אופן יש להיערך לקראתה?

ספינת תסאוס

המיתולוגיה היוונית מסייעת לנו לגשת אל פתרון הבעיה הסבוכה שהועלתה כאן באמצעות סיפור ידוע שהפך ברבות הימים לפרדוקס שנקרא "ספינת תסאוס". תסאוס היה גיבור מיתולוגי, בנם של אייגאוס (שעל שמו נקרא הים האגאי) ושל פוסידון (לתסאוס יש שני אבות, שכן אמו אייתרה שכבה באותו הלילה גם עם אייגאוס האנושי וגם עם פוסידון אל הים).

שזוהי מלחמה שעלולה למנוע מצה"ל למלא את ייעודו ומציבה בפניו את הסיכון הגדול ביותר. מדובר במלחמה שעלולה לפרוץ ושאותה אנו רוצים למנוע (באמצעות הרתעה) ואם נכשלו בכך - אנו רוצים להכריעה. זו אינה בהכרח המלחמה שבה ניתקל, דהיינו זו אינה בהכרח המלחמה שהכי סביר להניח שתפרוץ בסופו של דבר (אם עשינו עבודה טובה אז קרוב לוודאי שהמלחמה הזאת כלל לא תפרוץ). הדבר מעיד כי לצורך בניין הכוח יש להביא בחשבון לא רק את סבירות התממשותו של האיום אלא גם את חומרתו ואת מחיר הטעות כתוצאה מאי־היערכות לקראתו.

גם במקרה הזה אין הכוונה למלחמה שסבירותה אפסית אלא למלחמה, שבנסיבות מסוימות עלולים להיווצר תנאים להתממשותה. יש להעריך מהו פרק הזמן האפשרי עד להיווצרות התנאים האלה ואז לבחון את פרק הזמן הנדרש לבניית המענה לאיום. אם משך הזמן לבניית המענה (רכש של מאות טנקים, למשל) ארוך מפרק הזמן האפשרי להתממשות השינוי - יש להאיץ את קצב ההיערכות כדי לסגור את הפער.

מכאן שיש שלוש דרכים שונות להיערך לקראת מלחמה: למלחמה שהייתה, למלחמה שתהיה ולמלחמה שמפניה אנו חוששים יותר מכול, אך גם אם תפרוץ - עלינו לנצח בה. כבר מהמבוא למאמר הזה ניתן להבין שהמלחמה שהייתה היא לא המלחמה שתהיה. עם זאת, אי־הפקת לקחים לשם הטמעתם גובל ברשלנות פושעת שתוביל לחזרה על שגיאות העבר. לכן אנו נדרשים לעשות בעקבות כל מלחמה התאמות במרכיבים מהסדר הנמוך (החלפת הקורות בספינה).

המושג "המלחמה שתהיה" אינו סטטי ומשתנה ללא הרף

אשר למלחמה שתהיה - ברור שההיערכות שלנו לקראתה באמצעות בניין כוח תגרום - בתגובה - לשינויים בתו"ל ובאמל"ח של האויב שירצה להתאים את כוחו של ישראל. לכן גם המושג "המלחמה שתהיה" אינו סטטי ומשתנה ללא הרף. וישנם, כמובן, גורמים נוספים שאחראים לכך שהמלחמה שתהיה משתנה כל הזמן, כמו חידושים טכנולוגיים, תמורות מדיניות והשפעות רבות נוספות.

זה המקום לציין שחיוזי העתיד הוא מלאכה מורכבת ביותר, אך למרות זאת איננו יכולים להרשות לעצמנו להיות מופתעים, וחובתנו להיערך אל פני העתיד, ליטול את היוזמה בידינו ולאפשר לכוחותינו להילחם בתנאי הפתיחה המיטביים. לפיכך עלינו לנסות להגדיר מהי המלחמה שתהיה ולהיערך מולה. המלחמה שמולה ניערך תהיה זו שבעינינו סבירות התממשותה היא הגבוהה ביותר. אך ישנה גם האפשרות שניאלץ להיערך מול כמה סוגי מלחמות, שישנה סבירות של ממש שיתממשו. מהסיבה הזאת יש לעשות כל הזמן שינויים והתאמות במרכיבים מהסדר הנמוך.

המלחמה שממנה חוששים יותר מכול היא מלחמה שמאיימת על עצם קיומנו ועלולה בכך למנוע מצה"ל להשיג את ייעודו. ההתכוננות למלחמה כזאת מחייבת היערכות מסדר גבוה. השלם הצה"לי צריך להיות בנוי כך שיוכל למנוע סוג כזה של מלחמה.

כאמור, צה"ל צריך לחתור להשיג ניצחון בכל מפגש ובכל עימות עם האויב ועוד קודם לכן עליו לשאוף להרתיע את האויב מליזום עימותים אלימים. מתוך הדברים עד כה עולה שעל צה"ל להיות ערוך לסוגים שונים של עימותים, ולכן בניין הכוח הוא מלאכה מורכבת מאוד. כידוע, היקף המשאבים שעומד לרשות צה"ל מוגבל, ולכן יש לתעדף את ההשקעה כך שכל איום יקבל מענה סביר. מכאן שיש להוסיף שיקול שלישי למשוואה (לצד סבירות האיום וחומרתו): עלות המענה לכל איום.

ובכן, מהם המרכיבים מסדר גבוה ומהם המרכיבים מסדר נמוך בבניין הכוח של צה"ל?

של תסאוס?) הטענה הזאת זכתה לימים להיקרא "הפרדוקס של ספינת תסאוס". הפרדוקס הוא, כאמור, מתוך המיתולוגיה היוונית, אך מנסחו היה תומס הובס.² ברבות הימים הוצעו לפרדוקס הזה כמה פתרונות. להלן אציג שניים מהם:

1. ישנם שני סוגי סדר של חומר: סדר נמוך וסדר גבוה.³ הסדר הנמוך עוסק במרכיבי היסוד (קורות העץ), והסדר הגבוה עוסק בשלם (הספינה). מכאן שהשינוי שחל בספינה (החלפת הקורות) הוא מסדר נמוך, ואילו השלם (ספינת תסאוס) נותר כשהיה.

2. הסבר אפשרי אחר מבוסס על שיטתו של אריסטו.⁴ לפיה, יש להבחין בין תכליתו של דבר לבין החומר שממנו הוא עשוי וצורתו. לדוגמה, איננו יכולים ללמוד דבר בנוגע לתכליתו של הבית (מגורים לבני אדם) מתוך הכרת החומרים שמהם הוא עשוי (לבנים ומלט).

באופן דומה ניתן להתייחס למלחמה: הגדרת התכלית שלה קובעת את מהותה (את הסדר הגבוה שלה, את השלם), ואילו החומרים שמהם היא עשויה (למשל כלי הנשק וארגון הכוח) הם הסדר הנמוך שמשתנה כל הזמן. אם נשווה זאת לדימוי שהוצג קודם לכן: המלחמה היא הספינה; כלי הנשק, המבנה הארגוני וכו' הם קורות העץ.

הנהר והמענה

הייעוד של צה"ל - המענה מהסדר הגבוה שעליו לתת - הוא להגן על קיומה של ישראל, על שלמותה, על ריבונותה ועל שלום ותושביה. לשם כך עליו לסכל את מאמצי האויב לשבש את אורח החיים התקין במדינה. הדרך לעשות זאת היא להשיג ניצחון בכל מפגש עם האויב ובכל עימות. עיקרון נוסף בתורת הביטחון של ישראל הוא שבהבטחת הניצחון אין די, אלא גם יש למנוע ולדחות מלחמות ככל האפשר באמצעות יצירת הרתעה.

מהי המלחמה שמחייבת מענה מסדר גבוה, דהיינו שמולה נבנה השלם הצה"לי (שאינו רק הסך של כל מרכיביו)? התשובה היא

להתכונן למלחמה אלא גם להביא בחשבון את ההשפעות האפשריות של ההכנות שלנו על החלטות היריב בנוגע לבניין הכוח שלו. למעשה, יש לנו אחריות גם על התפתחותו של מרוץ החימוש. זה המקום לבחון כיצד המהלכים שלנו עשויים להשפיע - האם יאיצו, יאטו או ישנו את בניין הכוח של היריב והאם כיוון השינוי רצוי לנו. את זאת ראוי להביא בחשבון כבר בשלבי התכנון - בבחינת "סוף מעשה במחשבה תחילה".

אחד המתארים שאליהם אנו צריכים להתכונן הוא מלחמה שממנה אנחנו חוששים יותר מכול. דווקא משום שיש לנו עניין רב למנוע את המלחמה הזאת, עלינו להתכונן לקראתה, שכן ההתכוננות כשלעצמה עשויה להרתיע את האויב מלפתוח בה. ועל כך כבר נאמר: "הרוצה שלום - ייכון למלחמה".

המחסור במשאבים מחייב בחירות קשות בין קשת המתארים שאליהם יש להיערך שכן בסופו של דבר לא ניתן להיערך לקראת כולם. מהסיבה הזאת נדרש תהליך מתוכנן של ניהול סיכונים. ניהול הסיכונים אינו רק החלטה בנוגע לסיכונים שיש לקחת, אלא קביעת פעולות לגידור הסיכון: הגדרת תוכנית ומדדים לזיהוי מוקדם של התממשות חלק מהסיכונים וגיבוש תוכניות מגירה לשינוי ההיערכות. אכן מלאכתם של מתכנני בניין הכוח היא מורכבת ביותר ומחייבת שילוב מושכל בין אנשי המודיעין, התכנון האסטרטגי, התכנון המבצעי והתכנון הכלכלי כך שיתאפשר למפקד לקבוע מהם הכלים שיהיו ברשותו בשנים הבאות.

"בניין הכוח", משרד הביטחון במחנה הקריה | המחסור במשאבים מחייב בחירות קשות בין קשת המתארים שאליהם יש להיערך שכן בסופו של דבר לא ניתן להיערך לקראת כולם

זוהי הצעת: המרכיבים מהסדר הגבוה הם המבנה (הארגון) של צה"ל, גודלו (הסד"כ שלו), תפיסת ההפעלה, ההון האנושי (היקף כוח האדם ואיכותו), היתרון האיכותי (שכולל לצד ההון האנושי גם את התשתית הטכנולוגית והמחקרית) ואיכות ההתרעה. המרכיבים מהסדר הנמוך כוללים, בין היתר, את סוגי האמל"ח ואת החימוש.

סיכום: התוכנית הרב־שנתית

התוכנית הרב־שנתית (תר"ש) של צה"ל מורכבת מפרטים שונים הנוגעים לבניין צה"ל כמו גודלו, תמהיל הסד"כ, פרויקטי מו"פ, רכש אמל"ח, הצטיידות במלאים ואימונים. במאמר הזה ניסיתי להצביע על כך שהשלם הצה"לי (ספינת תסאוס שלנו) צריך להיות בנוי בהתאם לייעודו. המרכיבים שמהם עשויה הספינה מחייבים חיזוקים, התאמות ותיקונים בהתאם לטלטלות שעברנו בדרך ובהתאם לטלטלות שצפויות לנו בעתיד לפי הערכתנו. אך ההתאמות האלה אינן בהן כדי לשנות את הספינה כולה, וזו צריכה להיבנות על פי תכליתה ולא על פי סך מרכיביה.

במקרה שלנו, צה"ל - הספינה השלמה - צריך להיות בנוי כך שירחיק מעלינו איומים קיומיים, ואילו כוחות צה"ל נדרשים להתאים את עצמם לסוגי העימותים השונים שסבירותם גבוהה יותר. בהקשר הזה יש חשיבות רבה להכשרות המפקדים שכן הן מאפשרות להם להכיר את צורות הלחימה השונות ולשפר את יכולת ההתאמה וההסתגלות שלהם בזמן אמת. חשיבות רבה יש גם לאמצעי לחימה ורסטיליים שמאפשרים שימושים מבצעיים מגוונים במתארי הפעלה שונים.

על המתכנן של בניין הכוח לגשר בין הקומות השונות של המענה הנדרש בעת הכנת התוכנית הרב־שנתית של צה"ל: מחד גיסא, עליו לשאוב את השראתו מתפיסת הביטחון של ישראל, הנשענת על האינטרסים של ישראל ומהגדרת ייעודו של צה"ל, ומאידך גיסא, הוא נדרש להביא בחשבון את ההתאמות הנדרשות בהתאם להערכת המצב הקונקרטי. לשם כך יש להגדיר את העימותים שמולם נדרש לבנות את כוחו של צה"ל בתקופת התכנון הקרובה ולהביא בחשבון את השיקולים שצוינו: סבירות, חומרה ועלות מענה. בהתאם לכך יש לקבוע את התמהיל הרצוי של ההשקעה בתוכנית הרב־שנתית (כמה להשקיע במרכיבי אש ותמרון, כמה להשקיע באמצעי הגנה אקטיביים ופסיביים וכו'). המתכנן נדרש לא רק

הערות

1. שלמה חלוצי, "מהו החינוך הנכון - העולם על פי הרקליטוס", סופיה, גיליון 7, מאי 2010, עמ' 5-6, <http://philo.haifa.ac.il/pdf/npdf.pdf>
2. שמואל שקולניקוב ואלעזר וינריב, פילוסופיה יוונית, האוניברסיטה הפתוחה, 1998
3. רוברט מיינרד פירסיג, לילה - חקירה על אודות המידות, מעריב, תל-אביב, 1991
4. שקולניקוב ווינריב, פילוסופיה יוונית

